

LIETUVOS GYVENTOJŲ GENOCIDO IR REZISTENCIJOS TYRIMO CENTRAS

Budžetinė įstaiga, Didžioji g. 17/1, LT-01128 Vilnius tel. (8 5) 231 4139, faks. (8 5) 279 1033, el. p. centras@genocid.lt
Duomenys kaupiami ir saugomi Juridinių asmenų registre, kodas 191428780

DĖL KALTINIMŲ JONUI NOREIKAI (GENEROLUI VĖTRAI)

Vilnius, 2019-03-27

2015 m. Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras (toliau – Centras) paskelbė pažymą apie Jono Noreikos (Generolo Vėtros) veiklą nacių okupuotoje Lietuvoje. Per ketverius metus viešoje erdvėje J. Noreikos atžvilgiu buvo išsakyta daug vertinimų. 2018 m. pil. G.A. Gochinas Centrai pateikė dokumentų kopijas ir 69 psl. tekstą, viešai teigdamas, kad tai yra įrodymai neva J. Noreika kolaboravo su naciais ir vykdė nusikaltimus žmonijai. Taip pat G.A. Gochinas kreipėsi į teismą reikalaujamas, kad pagal jo medžiagą Centras pakeistų savo 2015 m. pažymą. Centras, atsižvelgdamas į viešoje erdvėje išsakomas kontraversijas bei papildomai įvertinęs J. Noreikos antinacinės veiklos aplinkybes, skelbia šį paaiškinimą.

1. Lietuvoje veikė kitoks nacių okupacinis režimas, nei kitose Europos šalyse.

Aiškinantis kolaboravimo klausimus nacių okupacijos metais būtina atsižvelgti į nacių įvesto okupacinio režimo tipą. Lietuva vienintelė Europoje bandė pasinaudoti vokiečių puolimu ir pati išsilaisvinti iš sovietų okupacijos, pasiskelbdama nepriklausoma valstybe ir atkurdamą ankstesnes savivaldos struktūras (buvo tikėtasi, kad vokiečiai, pradėję karą su Sovietų sąjunga, užimdami Lietuvą jau ne kaip Sovietų sąjungos dalį, pripažins Lietuvos nepriklausomybę). Dėl šių aplinkybių Lietuvoje įvestas nacių okupacijos režimo tipas skyrėsi nuo nacių režimo tipų okupuotose Vakarų ir Rytų Europos šalyse.

1941 m. Birželio sukilimo metu ir po jo pilnai atkurdamai nepriklausomoje Lietuvoje egzistavusią savivaldos sistemą, lietuviai veikė prieš vokiečių valią, jų tikslas buvo tarnauti Lietuvai, o ne Trečiajam Reichui. Tačiau į Vokietiją buvo žiūrima kaip į sąjungininką kovoje prieš Sovietų sąjungą.

2. Vokiečiai stengėsi parodyti, kad už žydų žudymą atsakingi lietuviai.

Jau pirmomis okupacijos dienomis naciai sudaužė lietuvių viltis dėl nepriklausomybės. Vokiečiai pareiškė, kad aukščiausioji valdžia priklauso vokiečių kariuomenės vadams, sukilimo dalyviai buvo nuginkluoti, lietuvių administracijai teko taikstyti su vokiečių karinės administracijos reikalavimais. Ypač netikėtas lietuviams buvo žydų naikinimas, nacių suplanuotas dar prieš puolant Sovietų sąjungą. Šį planą okupuotoje Lietuvos teritorijoje įgyvendino specialioji operatyvinė A grupė, vadovaujama SS brigadenfiurerio Walterio Stahleckerio. Vokietijos – Lietuvos pasienyje, Gargžduose, Kaune, Vilniuje, Plungėje įvyko nacių organizuotos masinės žydų žudynės, labai greitai miestuose ir apskrityse atsirado identiškai vokiečių nurodymai dėl žydų gyvenimo varžymų ir getų steigimo. Iš slaptų vokiečių dokumentų akivaizdu, kad W. Stahleckerio taktika buvo kuo daugiau žydų sunaikinti pirmuoju okupacijos periodu, kol Lietuvos gyventojai Vokietiją vis dar vertino kaip sąjungininką kovoje prieš Sovietų sąjungą.

Tarp Niurnbergo proceso dokumentų yra W. Stahleckerio raportas Vokietijos vidaus reikalų ministrui H. Himlerui, kuriame rašoma, kad W. Stahleckerio grupė „turėjo sukurti neginčijamą faktą,

įrodantį, kad išlaisvinti gyventojai patys ėmėsi griežčiausių metodų prieš bolševikus ir žydus. Tai reikėjo padaryti taip, kad neiškiltų aikštėn vokiečių nurodymai.(...) Mūsų nuostabai, nebuvo paprasta sukurstyti plačius pogromus prieš žydus“(*Henry A. Zeiger, The case against Adolf Eichmann, The New American Library, 1960, p.64-67*).

Dėl žydų naikinimo lietuvių delegacijos įvairiais lygiais kreipėsi į vokiečių vadovybes, bet sulaukė atsakymo, kad žydų klausimas yra išskirtinė vokiečių kompetencija. Į Laikinosios vyriausybės krašto apsaugos ministro Stasio Raštikio pareikštą griežtą lietuvių tautos protestą dėl smurto prieš žydus generolas Franzas von Roques atsakė, kad tam vadovauja ne kariuomenė, o Gestapas ir kad „ši akcija greitai baigsis“ (*Stasys Raštikis, Kovose dėl Lietuvos, II, p. 307*). Buvęs nepriklausomos Lietuvos ministras kun. Mykolas Krupavičius, kartu su buvusiu prezidentu Kaziu Griniu ir buvusiu ministru Jonu Aleksa lietuvių tautos vardu taip pat reikšęs naciams protestą dėl žydų naikinimo, pažymi: „Tautos reakcijos [sukilimo] metu buvo nužudyta žydų, tačiau juos žudė ne kaip žydus, bet kaip bolševikus. Nuo šio tautos keršto daugiau nukentėjo lietuvių, negu žydų. Buvo lietuvių moralinių supuvėlių, kurie talkino naciams žudyti žydus ir plėšti jų turtą, bet tokių buvo, palyginti, nedaug, mažiau negu kitose tautose, atsidūrusiose tolygiose sąlygose. Rabinas Sniegas, kuris dažnai užeidavo pas vysk. V. Brizgį, ne kartą žodžiu dėkojo už visų katalikų, ypač dvasininkijos, laikymąsi, pareikšdamas, kad katalikų laikysena negalės būti žydų kada nors pamiršta. Naciai dėl kažkokių sumetimų pasauliui paskelbė, kad žydus Lietuvoje naikina ne jie, bet patys lietuviai. Tuo reikalu jie rengė net knygas — „Kaip lietuviai žudė žydus“. Jos buvo pavesta parašyti žydui gestapininkui, žydų spaudos žurnalistui Serebrovičiui, kuris visą laiką, kai jo tautiečiai sėdėjo getuose ir masiškai buvo žudomi, laisvas vaikščiojo su prigrūstu portfeliu po Kauno gatves (*Mykolas Krupavičius, Lietuvių ir žydų santykiai Hitlerio okupacijos metu, Laiškai lietuviams Vol. 37, 1986, Nr.6-7*).

3. Didelė dalis savivaldos išitraukė į antinacinę rezistenciją, tačiau buvo ir kolaborantų.

Praėjus pusantro mėnesio dėl lietuviams nepriimtinių vokiečių reikalavimų savo veiklą nutraukė Laikinoji vyriausybė; sukilimo organizatorius Lietuvių aktyvistų frontas pasitraukė į antinacinį pagrindį ir sukūrė organizaciją Lietuvių frontas. Dėl antinacinės veiklos keturi Laikinosios vyriausybės nariai buvo įkalinti, kai kuriems (tarp jų ir buvusiam Laikinosios vyriausybės vadovui J. Ambrazevičiui-Brazaičiui) teko slapstytis, kai kurie prisidėjo prie žydų gelbėjimo.

Tačiau vietos savivaldos institucijos, nors ir vadovaujamos vokiečių valdžios, liko veikti – taip buvo stengiamasi sušvelninti naujos okupacijos poveikį žmonėms. Nemažai savivaldos tarnautojų stėjo į įvairias lietuvių antinacinio pasipriešinimo pagrindines organizacijas ar bent rėmė lietuvių tautinį antinacinį pasipriešinimą. Antinacinio Lietuvių fronto taktika buvo maksimaliai saugoti Lietuvos gyventojus, balansuoti tarp okupacinės valdžios reikalavimų ir jų nepatenkinimo, vengti aštrios konfrontacijos ir emocingų deklaracijų. Jonas Noreika, būdamas Šiaulių apskrities viršininku, tuo pačiu veikė ir kaip pagrindinio Lietuvių fronto Šiaulių apygardos vadas, vykdė rezistencinės vadovybės nurodymus, o 1942 m. buvo paskirtas ir Lietuvių fronto Mažeikių apygardos vadu (*Mindaugas Bloznelis, Lietuvių frontas, Kaunas, 2008, p. 95, 257*).

Sutelktomis lietuvių antinacinio pagrindžio ir savivaldos tarnautojų pastangomis pavyko sužlugdyti ne vieną nacių skelbtą lietuvių mobilizaciją į vokiečių kariuomenę, taip pat sutrukdyta suburti SS lietuvių legioną (iš visų okupuotų Europos šalių SS batalionių tautiniu pagrindu vokiečiams nepavyko suburti tik Lietuvoje ir Lenkijoje). Žydas Chaimas Lazaras liudija, kaip susitarus su lietuviiais policininkais geto kaliniai pabėgdavo iš Vilniaus geto per kanalizacijos šulinį Vilniaus policijos kieme (*Lester Eckman, Chaim Lazar, The Jewish resistance, New York, 1977, p.37*).

Visgi dalis savivaldos struktūrose tarnaujančių žmonių, ypač tų, kurių pavaldumą vokiečiai tiesiogiai prisiskyrė sau (lietuvių policijos batalionai, saugumo policija), kolaboravo su nacių valdžia ir prisidėjo prie žydų naikinimo.

4. Okupacinei valdžiai pavyko J. Noreiką įtraukti į su žydų izoliavimu susijusių reikalų tvarkymą.

2015 m. savo pažymoje Centras paaiškino, kodėl vieno asmens (Plungės komendantūros darbuotojo Aleksandro Pakalniškio) naratyvas, neva J. Noreika atsakingas už Plungės žydų masines žudynes, yra nepagrįstas – tai prieštaravo kitų šešių asmenų liudijimams ir kitai faktinei medžiagai. Tačiau Centras pripažino, kad okupacinei valdžiai pavyko J. Noreiką įtraukti į su žydų izoliavimu susijusių reikalų tvarkymą. 1941 m. rugpjūčio 22 d. Šiaulių aps. viršininkas J. Noreika valsčių viršaičiams ir antraeilėms miestų burmistrams perdavė Šiaulių apygardos komisaro Hanso Gewecke 1941 m. rugpjūčio 14 d. įsakymą žydus iškeldinti į Žagarės getą, taip pat įsakymą dėl žydų turto likvidavimo tvarkymo. Pabrėžtina, kad tai nebuvo J. Noreikos valia atsiradę įsakymai, tai buvo jo, kaip apskrities viršininko, vokiečių administracijos nurodymų perdavimas. Pažymėtina, kad J. Noreika nėra perdavęs jokių įsakymų dėl Šiaulių geto, nes pagal tuo metu galiojusį savivaldos įstatymą Šiaulių burmistras nebuvo pavaldus Šiaulių apskrities viršininkui.

5. 1941 m. okupuotos Lietuvos gyventojai nesuvokė getų kaip Holokausto dalies.

Lietuvos Respublikos ir tarptautinė teisė genocidą ir nusikaltimus žmoniškumui apibrėžia kaip sąmoningas veikas, daromas suvokiant savo veiksmų pasekmes.

1941 m. vasarą dauguma Lietuvos piliečių, tarp jų ir žydų, nesuvokė getų kaip vieno iš žydų naikinimo etapų. Iki vokiečių okupacijos Lietuvoje buvo girdėta apie žydų suvaržymus Vokietijoje, getus Lenkijoje, tačiau nebuvo žinoma, kad žydų izoliavimas baigtųsi masinėmis žudynėmis.

Po nacių organizuotų žydų žudynių Kaune SS brigadenfiureris W. Stahleckeris žydams pareiškė, kad nuo tolesnių pogromų galės juos apginti tik tuo atveju, jei šie persikels gyventi į getus. „Po pirmojo pogromo buvo pakviestas žydų komitetas ir jam buvo pranešta, kad [...] geto įsteigimas yra vienintelė priemonė normalioms gyvenimo sąlygoms sudaryti. Tuomet žydai staiga pareiškė, kad jie bandys savo tautiečius kaip galima skubiau sutelkti Vilijampolėje, kur buvo numatyta įkurti žydų getą“ (iš W. Stahleckerio pranešimo Himleriui; *Henry A. Zeiger, The case against Adolf Eichmann, The New American Library, 1960, p. 64-67*).

Lietuvos žydų bendruomenės atstovas, Vilniaus geto tyrėjas Ilja Lempertas teigia, kad iki 1941 metų pabaigos ir dar vėliau patys žydai Vilniaus gete negalėjo patikėti, kad jų buvimas getuose reiškia jų fizinį sunaikinimą: „Turėkime omenyje, to meto žmonės apie Holokaustą nežinojo, apie jį žinome mes, turėdami prieš akis visą Antrojo pasaulinio karo įvykių paveikslą. Jie mato, kad elgiamasi blogai, bet nežino, kad Holokaustas jau prasidėjęs. Be to, 1941-ųjų rudenį naciai įveda mirties bausmę už žydų slėpimą. Pasakojama, kad tą rudenį Katedros aikštėje pakorė žmogų, padėjusį žydams. Ir lentelę užkabino, kad taip bus visiems“ (*Zigmas Vitkus, Vilniaus getas – kai žmonės bandė įsivaizduoti gyvenimą, Kelionė, 2013*).

Žmonės klaidino tai, kad pirmieji masiniai šaudymai Lietuvoje vyko dar iki getų įsteigimo, taip pat skirtingas getų gyvavimo laikotarpis: mažieji getai su savo gyventojais buvo greitai sunaikinti, o didieji Vilniaus, Kauno getai gyvavo keletą metų, Šiaulių getas likviduotas tik 1944 m. Būta atvejų, kai išlaisvinti ir slepiami žydai neatlaikydavo įtampos ir patys grįždavo į getą – ten jiems atrodė saugiau.

Šiaulių apygardos komisaras Hansas Gewecke, kurio filmuotų prisiminimų įrašai saugomi JAV Holokausto memorialiniame muziejuje Vašingtone, teigė, kad tuo metu jie nemanė, kad getai baigsis žydų sunaikinimu. Anot H. Gewecke, vienas iš nacizmo ideologų „Rozenbergas pasakė, kad Šiauliuose žydai ir prieš karą gyveno gete. Uždarymą į getus Rozenbergas laikė humanišku dalyku“. Po karo sąjungininkai buvo sulaukę H. Geweckę, tačiau po tardymų paleido nepaisant jo tiesioginių įsakymų dėl Žagarės ir Šiaulių getų.

Panašūs kaip J. Noreikai kaltinimai (kolaboravimu su naciais ir prisidėjimu prie žydų izoliavimo) buvo pateikti ir Lietuvos Laikinosios vyriausybės vadovui Juozui Ambrazevičiui – Brazaičiui bei Vidaus reikalų ministrui Jonui Šlepečiiui. 1974 m. JAV Kongreso nurodymu JAV Teisingumo departamentas dėl šių kaltinimų atliko išsamų tyrimą ir jų veikloje neradus nusikaltimo įrodymų juos išbraukė iš įtariamųjų sąrašo (*LGGRTC. Genocido tyrimo centras nepasiduos vulgariam spaudimui, Delfi.lt, 2019*).

Tarptautiniu mastu iki šiol diskutuojama ar geto vidaus tvarką palaikančios struktūros vertintinos kaip nacių kolaborantės. Žydų taryba (judenratas) ir geto žydų vidaus policija vykdė nacių

nurodymus geto teritorijoje: atrinkdavo nedarbingus gyventojus (juos naciai veždavo sušaudyti), perduodavo vokiečių nurodymus dėl turto atidavimo, prižiūrėdavo, kaip vykdomos vidaus taisyklės ir t.t. Pasak žydų istoriko I. Lemperto, „*Judenratas* – iš tiesų prieštarai vertinamas. Tačiau taip vertina žmonės, nežinantys istorijos. Pasidomėję giliau, pamatysime, kad juoda – balta istorija čia netinka.“ Pažymėtina, kad Lietuvos žydų iniciatyva Kauno žydų geto seniūnų tarybos pirmininko Elkeso Chaimo Chanono ir Kauno geto policijos vadovo Judo Zupavičiaus atminimas įamžintas garbės lentomis.

6. J. Noreikos veikla nevertintina kaip kolaboravimas, jis buvo aktyvus antinacinio pagrindžio dalyvis.

Šiaulių apskrities viršininko Jono Noreikos veikla nevertintina kaip kolaboravimas pagal įprastą, Valstybinės lietuvių kalbos komisijos nurodomą kolaboravimo sąvoką (tėvynės išdavikas, bendradarbiaujantis su šalį okupavusios valstybės institucijomis, kenkiantis savo krašto valstybingumui ir piliečių interesams) dėl šių aplinkybių:

– J. Noreikia Šiaulių aps. viršininku paskirtas ne nacių, o lietuvių Laikinosios vyriausybės.

– J. Noreika, būdamas Šiaulių aps. viršininku, priešinosi lietuvių mobilizacijai į vokiečių kariuomenę ir SS legiono steigimui Lietuvoje, taigi, priešinosi lietuvių kolaboravimui su naciais; už tai dvejus metus buvo kalintas Štuthofio koncentracijos stovykloje. Kaip nurodo vokiečių saugumo policijos ir SD vadas Karlas Jėgeris, J. Noreika „vadovavo lietuvių pasipriešinimo judėjimui ir ypač kurstė prieš Reicho komisaro paskelbtą lietuvių tautos mobilizaciją“ (*Štuthofio koncentracijos stovyklos kortelės, Archiwum Muzeum Stutthof, Sygn., I-III-11224*).

– J. Noreika buvo aktyvus pagrindinės antinacinės lietuvių organizacijos Lietuvių frontas dalyvis: įkūrė karinio padalinio „Kęstučio“ Šiaulių apygardos štabą, rūpinosi tokių štabų įkūrimu Telšių ir Mažeikių apskrityse, rūpinosi ginklais Lietuvos karinių pajėgų atkūrimui, platino draudžiamą Lietuvių fronto spaudą, prisidėjo prie pagrindinio Šiaulių apskrities laikraščio leidimo. „Lietuvių fronto“ tyrėjas Mindaugas Bloznelis J. Noreiką įtraukė tarp 53 žymiausių „Lietuvių fronto“ dalyvių. Pažymėtina, kad į „Kęstučio“ padalinio narius buvo priimami tik tie, kurie nebuvo susitepę kolaboravimu su priešu (*Mindaugas Bloznelis, Lietuvių frontas, Kaunas, 2008, p.91, 382, 398, 399; LYA, f. K-1, ap.58, b. 27355/3, t.7, p.223; Viktoras Ašmenskas, Generolas Vėtra, Vilnius, 1997, p.341, 428; Petras Jurgėla, Lietuviškoji skautija, 1975, p. 687*).

– Žinomas Šiaulių antinacinės rezistencijos dalyvis, žydų gelbėtojas Domas Jasaitis J. Noreiką įvertino kaip aktyvų antinacinį rezistentą. Savo prisiminimuose D. Jasaitis rašo: „Mano nuomone, Bubas yra atsakingas už Šiaulių apskrities [viršininko] Jono Noreikos, didelio patrioto ir rezistento, suėmimą 1943 m. kovo mėn. ir išvežimą į Štuthofą.“ Lietuvių enciklopedijoje, kurios vienas iš redaktorių yra D. Jasaitis, rašoma: „J. Noreika 1941 m. Lietuvos laikinosios vyriausybės buvo paskirtas Šiaulių aps. viršininku. Eidamas šias pareigas susirišo su pagrindžiu ir griežtai gynė krašto reikalus prieš okupantus. 1943 m. po propagandinės kelionės į Vokietiją išspausdino lietuviškoje spaudoje straipsnį – „Šių dienų Vokietija“, kuris buvo nepalankus nacių režimui“ (*Lietuvių enciklopedija, XX tomas, Bostonas, p.409; Išgelbėję pasaulį. Žydų gelbėjimas Lietuvoje 1941-1944, LGGRTC, Vilnius, 2001, p.45*).

– 1946 m. sovietų tardomas J. Noreika sakė: „Tautine veikla buvau artimai susijęs su Šiaulių ligoninės direktoriumi Jasaičiu. Mes svarstydavome politinius klausimus, susijusius su Lietuvos ateitimi. Svarstėme tarptautinę padėtį ir padarėme išvadas, kad vokiečiai pralaimės šį karą, bet mūsų interesas buvo palaikyti su jais atsargius kontaktus, kad anglai ir amerikiečiai pirmieji užimtų Vokietiją ir su jų pagalba Lietuva galėtų atsilaikyti prieš SSRS. Siekiant šių tikslų mes susitarėme su Jasaičiu aktyviai veikti kur bebūtume“. 1946 m. J. Noreika į savo kuriamą antisovietinę pagrindinę organizaciją buvo numatęs įtraukti į Vakarus pasitraukusį D. Jasaitį; siunčiamam į užsienį studentui Varanckui J. Noreika nurodė surasti D. Jasaitį ir per jį užmegzti ryšius su užsienio lietuviais (*LYA, f-K1, ap.58, b.9792/3, t.1, p.128-129*);

– J. Noreikos bendražygis Damijonas Riauka liudija, kad „Jonas Noreika neskirstė okupanto į savus ir svetimus: „Mūsų paklaustas, kaip mums reikia elgtis su vokiečiais Noreika pasakė: „Rusai mums nedraugai, o vokiečiai – ne broliai“. J. Noreika „kartu su kitais 10 Žemaitijos inteligentų

reikalavo vokiečių vadovybę uždrausti genocidą prieš lietuvių ir žydų tautybių žmones ir suteikti Lietuvai savivaldą. 1943 m. vasarį parašė straipsnį „Šių dienų Vokietija“, kuriame demaskavo nacistų režimo pragaištingumą kaip lietuvių tautai, taip ir pačiai Vokietijai“.

– Sakydamas baigiamąją kalbą sovietų teisme J. Noreika sutiko su visais kaltinimais dėl pasipriešinimo sovietų valdžiai, išskyrus kaltinimą, kad „savanoriškai tarnavo vokiečiams“; J. Noreika pabrėžtinai prašė sovietų teismo jį išteisinti tik pagal šitą kaltinimo punktą (*LYA, f-K1, ap.58, b.9792/3, t.4; V. Ašmenskas, Generolas Vėtra, Vilnius, p. 359, 384*).

7. J. Noreika priklausė antinaciniam Šiaulių pogrindžiui, kuris gelbėjo žydus, J. Noreika padėjo žydų gelbėtojams.

Šiaulių antinacinės rezistencijos pogrindis, kuriam priklausė J. Noreika, D. Jasaitis, Šiaulių viceburmistras Vladas Pauža, Šiaulių mokytojų seminarijos direktorius Adolfas Raulinaitis ir kt., užsiėmė žydų gelbėjimu.

Vieni svarbiausių šio gelbėjimo tinklo veikėjų buvo Vaiko draugijos Šiaulių sk. pirmininkė Sofija Lukauskaitė–Jasaitienė ir jos vyras, Šiaulių ligoninės direktorius Domas Jasaitis, organizavę ir vykdę plačias žydų gelbėjimo akcijas (*Žydų gelbėjimas Lietuvoje II Pasaulinio karo metais 1941-1944 m., Valstybinis Vilniaus Gaono žydų muziejus, Vilnius, 2011, p.59*). „Nebuvo dienos, kad keletas žydų neateitų į [Jasaičių] namus, norėdami gauti maisto, pasiimti paliktų apsaugai daiktų ar prašyti tarpininkavimo ir kitokios pagalbos ar palikti žinią, kuri būtų naudinga kitam žydai.“ S. Jasaitienė liudija, kad „išgelbėti žydą visuomet buvo susiję su mirties pavojumi ir tam asmeniui, ir jo artimiesiems. O gelbėjimo aplinkybės buvo tokios sunkios ir komplikotos, kad norint išgelbėti vieną [žydą], į tą darbą reikėjo įtraukti bent 5-10 asmenų“. Jonas Daugėla liudija, kad Šiaulių žydų gelbėjimui „buvo suorganizuota net atskira organizacija iš vietos žymesniųjų visuomenės veikėjų“. (*Išgelbėję pasaulį. Žydų gelbėjimas Lietuvoje 1941-1944, LGGRTC, Vilnius, 2001, p.59, 196-204*).

D. Jasaitis su J. Noreika buvo susiję tarpiais pagrindiniais ir asmeniniais ryšiais, draugavo ir bendradarbiavo leisdami ir platindami pogrindinę spaudą. Šiaulių apskrities rezistencinės tarybos leidžiamas laikraštis išspausdino straipsnį, kuriame buvo pasmerkti žydų žudymai ir nurodyta, kad Lietuvai atstačius nepriklausomybę bus teisiami šių žudynių vykdytojai ir pagalbininkai. Pogrindiniam leidiniui savo antinacinį straipsnį parašė ir J. Noreika.

Žydus gelbėję šiauliečiai pasitikėjo J. Noreika, jį vertino labai teigiamai. D. Jasaitis J. Noreiką apibūdino kaip rezistentą, „griežtai gynusį krašto reikalus prieš okupantus“. Šiaulių antinacinio pogrindžio dalyvis, Šiaulių viceburmistras Vladas Pauža, nacių persekiojamiesiems išdavęs daugiau kaip 300 asmens pažymėjimų, dėl kurių ne kartą teko aiškintis vokiečių saugumo agentams, J. Noreiką įvertino kaip „didį patriotą, per daug neatsargų kalbose, staigaus, ugningo būdo tautos didvyri, mirusį dėl mūsų ir Lietuvos laisvės“ (*Domas Jasaitis, Žydų tragedija Hitlerio okupuotoje Lietuvoje, Draugas, Čikaga, 1962; Išgelbėję pasaulį. Žydų gelbėjimas Lietuvoje 1941-1944, LGGRTC, Vilnius, 2001, p.214*). Šiaulių aps. finansų sk. vedėjas Antanas Gurevičius J. Noreiką vertino kaip žydų gelbėtoją, motyvuodamas tuo, kad „Šiaulių aps. Valdybai priklausė Vaiguvos vaikų prieglauda. Taigi ji buvo atsakinga už šios prieglaudos gerovę ir visapusišką vaikų aprūpinimą, vadinas, ir 7 žydų vaikų bei vienos suaugusios žydaitės, kuri ten ėjo prieglaudos sekretorės pareigas“ (*A.Gurevičiaus sąrašai, 1999, p.120*). J. Noreikos bendražygis Damijonas Riauka liudija, kad pirmomis karo dienomis J. Noreika įkalbinėjo sutiktą vežimu važiuojančią žydų šeimyną pasukti iš kelio ir kuo skubiausiai slėptis nuo vokiečių (*Genocidas ir rezistencija Nr.1 (39), Vilnius, 2016, p.50*).

Nacių suimtas, tardomas ir kalinamas J. Noreika neišdavė žydų gelbėtojų ir pogrindžio dalyvių. Po dvejus metus kalinimo Štuthofio koncentracijos stovykloje į Lietuvą grįžęs J. Noreika antisovietinę pogrindžio organizaciją sukūrė su Šiaulių žydų gelbėtojų tinklo aktyvia nare, buvusia Šiaulių bibliotekos vedėja Ona Lukauskaite-Poškiene, Domo Jasaičio žmonos Sofijos Lukauskaitės-Jasaitienės seserimi.

8. Jonas Noreika savo gyvenimą paaukojo Tėvynės laisvei, jį represavo abi okupacinės nacių ir sovietų valdžios.

Jonas Noreika savo gyvenimu įrodė, kad kitų piliečių ir Tėvynės gerovė jam buvo aukščiau asmeninių interesų. Jis aktyviai priešinosi tiek nacių, tiek sovietų okupacijoms, dėl ko buvo abiejų režimų įkalintas, o sovietų ir nužudytas. Išlaisvintas iš Štuthofio koncentracijos stovyklos turėjo galimybių pasitraukti į Vakarų, kur jo laukė žmona ir mažametė dukra, tačiau grįžo į sovietų okupuotą Lietuvą ir siekdamas vienyti ginkluoto pasipriešinimo judėjimą ruošė sukilimą už Lietuvos laisvę.

Jono Noreikos humanizmą liudija:

- aktyvus priešinimasis okupaciniams nacių ir sovietų režimams;
- bendražygių liudijimai;
- pasiaukojanti šiltine sergančio Štuthofio lagerio kalinio prof. Vlodo Jurgučio globa;
- Štuthofe kartu kalėjusio kun. Stasio Ylos vertinimas: „J. Noreika grįžo [į Lietuvą] mirti su kitais mirštančiais už tėvynę. Būdamas teisininkas jis suprato, kas jo laukė, tačiau tėvynės meilė buvo jam brangesnė už viską“;
- Štuthofio koncentracijos stovykloje sukurta J. Noreikos malda (*Stasys Yla, Žmonės ir žvėrys Dievų miške, Kaunas, 1991*);
- priešmirtinis palinkėjimas dukrai: „Aš noriu matyti tave pilną tikrai kūrybingos jėgos, nes neapykanta – griauanti, o meilė – kurianti jėga“ (*Vidmantas Valiušaitis, Ką apie Generolą Vėtrą pasakojo jo dukra, Delfi.lt, 2018*).

9. G.A. Gochino atliktas tyrimas negali būti laikomas nei objektyviu, nei moksliniu.

Centras ištyrė G.A. Gochino išvadas bei pridėtus dokumentus ir pateikė jam ir teismui argumentuotus vertinimus. Centro nuomone, G.A. Gochino tyrimas vertintinas kaip bandymas pagrįsti kitų šaltinių nepatvirtintus jau minėto vieno liudininko (Aleksandro Pakalniškio) prisiminimus ir kaip nacių propagandos kopijavimas dėl lietuvių, o ne vokiečių atsakomybės už Holokaustą Lietuvoje. Jo pateikti dokumentai Centrai iš esmės buvo žinomi, tarp jų nėra jokių naujų svarių argumentų, suteikiančių pagrindą pakeisti 2015 m. Centro išvadą.

G.A. Gochino tyrimas negali būti laikomas objektyviu ir moksliniu dėl šių priežasčių:

- G.A. Gochinas savo pateiktiems istoriniams šaltiniams netaiko išorinės ir vidinės kritinės analizės, nevertina jų patikimumo;
- G.A. Gochinas dokumentus atrinko remdamasis ne objektyvumo kriterijais, o bandydamas pagrįsti išankstines nuostatas;
- G.A. Gochinas vertina pavienius dokumentus, nederindamas jų su kitų archyvinių dokumentų, žinomų faktų, liudijimų ir aplinkybių visuma, taip ignoruodamas mokslinei analizei būtina bendrą istoriografinį kontekstą;
- G.A. Gochino pateiktos apibendrinančios išvados akivaizdžiai prieštarauja kai kuriems jo paties pateiktiems dokumentams;
- kai kurie G.A. Gochino teiginiai galimai pažeidžia LR Konstitucijos nuostatus ir visuotinai pripažintą nekaltumo prezumpciją.

Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras